УДК 330.3
DOI: 10.15587/2312-8372.2018.129111

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Березіна С. Б.

Об'єктом дослідження є сутність соціального ризик-менеджменту з точки зору визначення його основних рис. Показано, що об'єкт дослідження багатовимірний і складається з:

1) факторів, що спонукають соціальні ризики;

2) самих ризиків, як віддзеркалення негараздів у науковій думці;

3) організаційних, економічних і творчих процесів, що супроводжують ризик-менеджмент і становлять його сутність.

До недоліків об'єкту дослідження віднесені неточність визначень і відсутність єдиного підходу до питань управління ризиками в загальнодержавних органах і в приватних, корпоративних і громадських організаціях.

У досліджені використовується метод узагальнення на основі абстрагування. Такий підхід пов'язаний з наявністю розрізненої інформації з заявленої теми. Шляхом узагальнення шукаються інваріанти, що вміщують сутність соціального ризик-менеджменту.

У результаті дослідження були виявлені, логічно ув'язані і сформульовані основні риси об'єкту досліджень. Виявлена загальна природа невизначеності ризиків, яку неможливо мінімізувати людськими зусиллями. Зусилля людини має бути спрямовано на вироблення потоку конкретних (хоча і не зовсім коректних, а то і помилкових) рішень в умовах невизначеності і непередбачуваності. З'ясовані характерні відмінності установ, які займаються соціальним ризик-менеджментом. Запропоновано відповідну класифікацію на прикладі українських інституцій. Зроблений висновок про необхідність посилення наявних інституцій соціального ризик-менеджменту в Україні та підвищення фахової підготовки існуючих менеджерів.

Робота становитиме інтерес для науковців, які досліджують проблеми соціального ризик-менеджменту, та представників органів влади всіх рівнів.

Ключові слова: *управління соціальними ризиками, оптимізація соціальних ризиків, соціальний ризик-менеджмент, інституції управління ризиками в Україні.*

1. Вступ

Управління ризиками, зокрема соціальними, – це давно існуючий напрямок у практиці бізнесу і державного управління. Соціальний захист на рівні держави було здійснено, мабуть, уперше лише в 19 сторіччі в Німеччині після об'єднання її «земель». Німецький кайзер у 1881 році оприлюднив послання щодо права робочих на соціальний захист, на підставі чого рейхстаг видав три закони про соціальне страхування: у випадку захворювання, від нещасного випадку, за інвалідністю і старістю [1]. Невдовзі, Рада Народних Комісарів у 1918 році видала декрет: «Положення про соціальне забезпечення трудящих» [2].

У 21-у сторіччі практика управління соціальними ризиками отримала новий поштовх. На тлі світової фінансової кризи у 2009 році Світовій банк випустив міжнародний стандарт «Ризик-менеджмент – Принципи і керівництво» [3]. Документ

ТОЛЬКО ДЛЯ ЧТЕНИЯ

присвячений ризикам людства взагалі; соціальні проблеми означені там опосередковано.

Питання управління ризиками з особливостями, притаманними соціальній сфері, дослідимо в цій роботі. Актуальність теми на глобальному рівні обумовлена:

1) підвищеною ризиковістю техногенних факторів;

2) так званою глобалізацією, що призвела до збідніння населення в багатьох країнах «третього» і «другого» світу;

3) голодом і війнами, які ніколи не вщухали;

4) прискореним поширенням епідемій і епізоотій;

5) важкими світовими і регіональними економічними кризами тощо.

На національному рівні актуальність обраної теми обумовлена підвищенням частоти і важкості соціальних ризиків як наслідок скрутного економічного і міжнародного становища, в якому опинилась Україна.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єкт цього дослідження складається з:

1) негараздів, що спонукають соціальні ризики;

2) самих ризиків, як віддзеркалення негараздів у науковій думці;

3) організаційних, економічних і творчих процесів, що супроводжують ризик-менеджмент і становлять його сутність.

Негаразди, які впливають на соціальний стан держави, мають вельми розгалужену природу. Зазвичай їх об'єднують у такі групи:

– екологічні;

– техногенні;

– фінансові (зокрема, банківські, біржові, страхові);

– економічні;

– політичні;

– культурно-національні;

– демографічні;

– загально бізнесові;

– соціальні у вузькому смислі (житлові, освітянські, медичні, юридичні, пов'язані з бідністю і економічним розшаруванням населення, вікові, трудові) тощо.

До самих ризиків слід віднести притаманні їм загальні властивості, що, власне, і спонукало вчену спільноту об'єднати їх під назвою «ризикологія». До цих властивостей можна віднести: частоту ризиків, ймовірність їх настання, причини і наслідки з їх економічними і соціальними характеристиками тощо.

Щодо організації ризик-менеджменту, тут потрібно виділити загальнодержавні органи управління і ризик-менеджмент в приватних, корпоративних і громадських організаціях. Окрім цього, до об'єкту досліджень маємо віднести методи і форми управління ризиками.

Характерні недоліки, що супроводжують ризик-менеджмент можна поділити на загальносвітові і національні. До перших можна віднести відсутність єдиного підходу (теоретичного і практичного) до питань управління ризиками в загальнодержавних органах і в приватних, корпоративних і громадських організаціях в різних країнах.

До других – відсутність наукового підходу в практиці ризик-менеджменту на більшості державних, приватних підприємств України, а також відсутність позитивно соціального результату в обох сферах застосування системи управління ризиками.

Не являється первоздданием

3. Мета та задачі дослідження

Мета роботи – дослідження сутності соціального ризик-менеджменту з точки зору управління соціальними ризиками. При цьому наголос ставиться саме на управлінні, його можливостях, доцільності, методах, суб'єктах тощо.

До основних задач роботи віднесено такі питання:

1. З'ясувати основі риси об'єкту дослідження.

2. З'ясувати характерні відмінності установ, які займаються соціальним ризик-менеджментом з точки зору можливості і доцільності впровадження в них спеціальних методів прийняття управлінських рішень.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

Питання щодо соціального ризик-менеджменту висвічують автори таких робіт:

–у демографічній сфері [4];

– у екологічній сфері [5–7];

– в області зайнятості [8];

– у сфері охорони здоров'я [9, 10];

– у сфері освіти [11];

– у фінансовій сфері [12].

Багато публікацій щодо ризик-менеджменту стосується сфери соціального забезпечення [13–15].

Якщо дати характеристику публікаціям із загальної теорії, то вони переважно присвячені організації ризик-менеджменту на приватних підприємствах (корпораціях) і банківських установах При цьому геть відсутній порівняльний аналіз нової організації управління з існуючою. Відсутній також аналіз практичної корисності пропозицій щодо ризик-менеджменту.

Дослідження, які пов'язують проведення ризик-менеджменту із економічною стійкістю підприємств, наведено у [16, 17]. Окремо стоять роботи, що стандартизують ризик-менеджмент на підприємствах широкого профілю [3, 18, 19] і ті, що стосуються історії соціального захисту [1].

Потребу в перегляді умов соціального партнерства громадян і держави досліджують зарубіжні теоретики ризику [20, 21]. Ці автори розглядають необхідність укладання нового соціального договору, який буде здатний захищати інституційно тих, хто знаходиться під загрозою, щоб вони мали гідні умови життя.

Таким чином, результати аналізу дозволяють зробити висновок про те, що існує нагальна необхідність в подальшому дослідженні та розробці пропозицій щодо застосування соціального ризик-менеджменту на макро та мікро рівнях.

5. Методи дослідження

У цьому досліджені використовується метод узагальнення на основі абстрагування. Такий підхід пов'язаний з наявністю розрізненої інформації з заявленої теми. Шляхом узагальнення шукаються інваріанти, що вміщують сутність соціального ризик-менеджменту.

6. Результати дослідження

6.1. Визначення предмету дослідження

Термін менеджмент (управління) багатозначний, і не всі його значення містять єдине начало. Так, зазвичай тут обговорюються уявлення про управління людиною (персоналом, організацією, армією, державою…), про управління машинами і механізмами (верстатом,

ТОЛЬКО ДЛЯ ЧТЕНИЯ

автомобілем…), про управління суспільною свідомістю і управління народним господарством тощо. Узагальнюючим началом тут виступає феномен підсилення слабкої дії. «Визначення поняття управління полягає в тому, що малий вплив, мала сила, мала енергія здатні визвати великі зміни великої сили, великої енергії тощо».

Інакше розуміють цей термін в контексті управління соціальними ризиками. Однією з функцій управління є не підсилення дії, а оптимізація управлінського рішення – так звана *оптимізація ризиків*.

Щоправда існують й інші визначення. Наприклад, виданий у Женеві міжнародний стандарт з управління ризиками визначає ризик-менеджмент, як «координовану діяльність з організації і управління установою з урахуванням ризику» [3]. Одначе будь-яке управління завжди враховує ризики; отже таке визначення позбавлене будь-якої визначеності, дозволяє його авторам міркувати будь про що.

Оптимізацію ризиків розуміють не як єдину ідею, а як певний комплекс дій. Він полягає в застосуванні спеціальних організаційних заходів, які дозволяють цілеспрямовано враховувати можливі негаразди під час прийняття управляючих рішень (створення окремих підрозділів, вироблення спеціального порядку прийняття рішень) – це по-перше. По-друге, під оптимізацією соціальних ризиків розуміють використання методів математичної оптимізації для порівняння між собою ризиків і варіантів управляючих рішень. Одначе застосування математики не вважають ключовим моментом у прийнятті рішень. Перевагу надають знанням і інтуїції експертів-менеджерів [10, 12]. Звернемо увагу на те, що оптимізація соціальних ризиків не передбачає певної кінцевої мети. Це може бути збагачення підприємця і підвищення стійкості окремої фірми, допомога бідним, усунення екологічних негараздів, покращення якості освіти, підвищення конкурентоспроможності товарів тощо. Окрім цього, оптимізація ризиків може полягати в таргетуванні декількох цілей одночасно (наприклад, одночасне таргетування інфляції і девальвації з боку Національного банку України (НБУ)). Отже, тема управління соціальними ризиками не зводиться до відомої теорії управління людьми чи механізмами.

Зупинимося на класифікації ризиків за ознакою джерел походження. Тут слід розрізняти об'єктивні і суб'єктивні ризики. *Об'єктивні* ризики виникають незалежно від прагнень можновладця-управителя (фізичної особи або органу управління, котрому підзвітна служба ризик-менеджменту). *Суб'єктивними* називають ризики, що виникають в результаті можливої реалізації рішень, прийнятих самим можновладцем-управителем. У останньому випадку виникає протиріччя типу «замкнене коло». Будь-яке рішення містить у собі ризики, які *можуть* становити більшу загрозу, ніж попередні. Некомпенсований ризик, запрограмований управляючим рішенням, називають *залишковим*. Він може бути завчасно виявленим або пропущеним, але він має існувати.

Узагальнюючи все, наголосимо на тому, що соціальний ризик-менеджмент – це один з методів управління соціальною сферою, який передбачає:

1) вихід за межі вузькопрофесійних уявлень (наприклад, врахування ризиків погіршення здоров'я або ризиків атмосферних катаклізмів при ризик-менеджменті у сфері освіти тощо);

2) формалізацію існуючих знань (наприклад, розробка керівних посібників, у яких визначені перелік ризиків, заходів з їх оптимізації, правила прийняття однозначних рішень в невизначених умовах, порядок дій тощо);

Не является первоисточником

3) експертизу прийнятих рішень на існування латентних ризиків з подальшим корегуванням самих рішень (наприклад, неприйняття закону про ринок ораної землі створює ризик державного дефолту, що залишилось поза увагою законодавців);

4) цільову організацію процесу управління (наприклад, створення окремих підрозділів ризик-менеджменту в сферах звичайної діяльності або підготовку фахівців певного напрямку тощо).

Таке розгалужене визначення соціального ризик-менеджменту узагальнює теорію і практику його застосування.

6.2. Обґрунтування теорії управління соціальними ризиками

Останнім часом у соціології та економічній теорії почала поширюватися думка, яка вперше виникла в квантовій фізиці, а саме думка про те, що невизначеність об'єктивного світу – це одна з його фундаментальних властивостей. Ця властивість настільки глибока, що, навіть, саме твердження про неї не може бути доволі визначеним. Звідси випливає марність намірів наблизитися у мислені до чогось конкретного і цілком певного, бо воно, можливо, не існує. Зокрема, стала зрозумілою безперспективність намірів суттєво покращити якість прогнозів всього, що впливає на соціальну сферу, як-то:

– стихійних лих і економічних криз;

– зростання населення земної кулі і економічної динаміки держав;

– пандемії і панзоотії;

– політичних катаклізмів і космічної загрози тощо.

Отже, суперечливість полягає в тому, що не зважаючи на невизначеність первинної інформації необхідно кожного разу приймати цілком певні, однозначні рішення.

Але чому в основу концепції ризиків було покладено саме негативний бік соціальних змін? Адже приклади соціально-позитивних змін, які відбуваються в світі, також спонукають до певних дій. Такий підхід є результатом того, що саму теорію ризиків почали розробляти і використовувати спочатку в благополучних країнах (яким нема кого наздоганяти, нема з кого брати приклад тощо). Лише згодом і вельми обережно вона почала розповсюджуватися серед відсталих країн, яких називають наздоганяючими, або такими, що розвиваються. Отже, не можна стверджувати, що управління ризиками, як його переважно розуміють, має охопити всі сфери життя, одначе, безумовно, воно охоплює великий його прошарок.

Через призму ризиковості можна розглядати будь-які наслідки людської діяльності Наприклад, порівнюють ризик втратити гроші, що інвестували, з ризиком недоотримати норму прибутку на інвестований капітал. Або порівнюють ризик банкрутства (в результаті неможливості викупити єврооблігації, емітовані Мінфіном), з ризиком галопуючої інфляції в разі недофінансування дефіциту бюджету. Або порівнюють ризик виникнення ядерної катастрофи від експлуатації атомних електростанцій, що вичерпали свій ресурс, з ризиком знеструмити промислові райони в разі їх закриття тощо.

Цікаво, що деякі фахівці, переважно з неблагополучних країн, нібито, відчувають асиметрію негативного підходу у визначені ризиків і пропонують розглядати ризик як (діалектичне) поєднання альтернатив негативу і позитиву. Але в такому тлумаченні позитив – не незалежний початок, а додаток до своєї альтернативи – того самого негативу. Тобто їх обопільний підхід принципово не відрізняється від однобічного негативізму.

Только для чтения

Кажучи взагалі, теорія управління соціальними ризиками складається з двох частин: інституційної і змістовної.

За першою пропонується в органах, не спрямованих безпосередньо на керівництво ризиками (бізнесових установах, фінансових інститутів, органах муніципальної влади тощо) створювати окремі підрозділи ризик-менеджменту, а також окремі ланки в усіх гілках традиційного управління. Щось на кшталт партійних осередків, які створювалися за радянських часів. Задача підрозділів – виявляти існуючі негаразди і прогнозувати негативні ризики, так би мовити, об'єктивного походження (незалежного від можливих управлінських рішень) і пропонувати керівництву установ рішення щодо їх оптимізації. Такий підхід віддзеркалює інтереси *когорти управлінців як прошарку бізнесової спільноти*, одначе суперечить основному принципу ризикології: «Будь-яке кінцеве рішення містить елемент ризику, який потрібно враховувати, уточнюючи саме рішення». Отже власники корпорацій самі мають вміти критично оцінювати власні рішення. На мікрорівні це може підвищити конкурентоспроможність тієї чи іншої корпорації, одначе чи призведе це до чогось загально позитивного на макрорівні – невідомо.

Змістовна частина управління ризиками складається з вельми узагальненої пропозиції виробити *оптимальну послідовність мислення* у визначені переліку ризиків, їх оцінці, прогнозуванні ймовірності їх настання і виробленні рекомендацій для прийняття управляючих рішень. При цьому наголос робиться на найширшому охоплені і найбільшій деталізації ризиків, що суперечить центральній ідеї – принциповій невизначеності кількості ризиків і їх ролі в прийнятті рішень. (Що, нібито, відповідає принципу невизначеності, так це наголошення на провідній ролі експертних оцінок у протилежність статистичним вимірам і математичним обрахункам).

З іншого боку, зовсім відсутні (або труднодоступні) теоретичні дослідження з оцінки ефективності запропонованих методів управління. Чи зменшилася частота економічних криз? Чи відбулося прискорення економічного або соціального розвитку? Чи існують факти щодо подолання бідності? Чи відбулося продовження середнього терміну життя? Чи ліквідовані екологічні кризи техногенного походження? Тощо. Такі питання, навіть, не ставляться. Ситуація ускладняється самою теорією ризик-менеджменту, за якою результат об'єктивно не прогнозований, а залежить від фаховості менеджерів. Отже будь-які негаразди теорії можна «списати» на нефаховість управлінців.

Незважаючи на критику, поява нових напрямків у науці і практиці сама по собі становить (точніше – може становити) позитивне явище. Так чи інакше, метод управління соціальними ризиками дозволяє *формалізувати процес прийняття рішень*, завдяки чому зробити їх своєчасними і оптимальними (відносно цілей) *по ймовірності*.

Найбільш адекватною реальності є ігрова модель управління ризиками, яка одночасно виявляє межі доцільності при управлінні соціальними ризиками. Як випливає з математичної теорії ігор [18], якщо кількість «гравців» (незалежних активних факторів негативного впливу) перевищує число п'ять, ситуація ускладняється настільки, що не дозволяє прийняти математично обґрунтованого рішення. Отже, надмірна деталізація ризиків, до чого спонукають усі існуючі методики з ризик-менеджменту, здатна лише погіршити ситуацію щодо прийняття виваженого рішення. Одначе в науковій літературі з управління соціальними ризиками точка зору теорії ігор майже не обговорюється. Це свідчить про існування

Не является предназначением

вузько-комерційного інтересу *менеджерів як прошарку бізнесового суспільства*, котрий переважає над інтересами наукового пізнання. Одначе можуть бути й інші міркування з цього приводу.

Математизація соціального ризик-менеджменту, яка, нібито, має внести визначеність у процес прийняття рішень [19], може своєю витонченістю ввести в оману менеджерів, які зазвичай недостатньо розуміються на математиці.

Між тим, щоб менеджери могли розуміти, як оптимізувати ризики, вони мають послуговуватися напрацюваннями фундаментальної науки. Одначе світовій науці наразі невідомо:

1. В чому взагалі полягає вирішення проблеми управління? Невизначеність ризиків проявляє себе не тільки в неможливості календарного прогнозуванні негараздів, але і в тому, що невідомо, що є негараздом. Так, існує чимало теорій, які доводять корисність економічних криз і війн. *Тому науковість теми, в основу якої покладено поняття ризиковості, має викликати сумніви.*

2. Чи можливо кардинально вирішити проблему управління? Те, що в загальному плані питання оптимізації ризиків немає рішення, довели ще автори роботи [18]. Одначе питання здається ширшим: адже соціальне управління не зводиться до теорії ігор. Проблема полягає в тому, що будь-яка ситуація, виграшна (або програшна) в прогнозованому періоді, може багато разів змінювати знак у наступні періоди. Отже, незрозуміло, яким етапом розвитку подій потрібно управляти і чи потрібно це робити взагалі.

3. Якщо можна, то як це зробити? Загальні методи оптимізації ризиків наразі невідомі, а ті, що пропонуються (уникнення, зменшення, прийняття), не мають доказової бази. Хоча ризик-менеджмент більш або менш поширений у світі, одначе він ще не вийшов із стадії експерименту.

Зважаючи на високу витратність і низьку визначеність ризик-менеджменту, можна рекомендувати національним менеджерам прийняти помірковану участь в цьому експерименті.

З іншого боку, не усі явища, на які можна так чи інакше впливати, можуть бути об’єктами наукового пізнання. Отже, незнання суті справи не повинно стати перешкодою в практиці ризик-менеджменту.

Таким чином, на даний час теорія управління соціальними ризиками недостатньо сформувалася. Вона полягає в констатації неповної визначеності ризик-прогнозів і загальних рекомендаціях щодо організації ризик-менеджменту і оптимізації ризиків.

6.3. Оптимізація соціальних ризиків як спосіб прийняття управляючих рішень

Ризик-менеджмент – один із підходів у теорії прийняття рішень. «Діяти, чи не діяти? Якщо діяти, то з якою метою і в який спосіб?» – Ось питання теорії управління ризиками.

Загальновідомий метод прийняття рішень полягає в зіставлені кількісного критерію настання ризику із затвердженою нормою, котру встановлюють ті самі фахівці, котрі мусять оцінювати ризиковість. Йдеться не про те, яке саме рішення слід приймати, а про те, що настав час приймати деяке рішення. Реальна ймовірність настання ризиків може суттєво відрізнятися від розрахункової, одначе встановлення критерію (будь-якого) створює певність і визначеність, що спонукатиме інвестора цілеспрямовано вкладати кошти на оптимізацію ризиків і зменшення їх наслідків.

ТОЛЬКО ДЛЯ ЧТЕНИЯ

(Так, кошти, заздалегідь вкладені в техніку безпеки, призвели до того, що з чотирьох блоків Чорнобильської АС вибухнув лише один).

Такий підхід не відповідає на питання, які саме рішення потрібно приймати. Частина дослідників вважають, що ризики потрібно мінімізувати. «Загальною метою всіх стратегій менеджменту ризику є його зменшення», – пише автор роботи [9]. Отже, існує явне нерозуміння тих обставин, що зменшення ризику само становить ризик. То який з ризиків потрібно зменшувати? Відповідь одна: ризики потрібно не зменшувати, а оптимізувати. Щоправда, оптимізація ризиків також несе ризик. Одначе то вже ризик іншої якості і порядку.

Природа економічних і соціальних негараздів науці невідома, але вони виникають, і виникають непередбачено (принаймні, в календарному плані) і невідворотно. Сучасні соціально-економічні відносини не забезпечують стійкого розвитку за будь-якого методу управління. Звідси оптимізацію соціальних ризиків можна розуміти в широкому плані і вузькому.

Оптимізація ризиків *у широкому плані* має бути далекоглядна, тобто має *враховувати економічні і соціальні ризики як ризики управління, через які потрібно переступити*. Тут маються на увазі *фундаментальні* питання космічних загроз, захисту довкілля, охорони здоров'я населення тощо.

Оптимізація ризиків у *вузькому плані* полягає у виборі заходів, що мають підвищити стійкість окремої системи (корпорації, установи, органу державного управління, держави, міждержавного союзу…), хоча і не гарантують цього. Йдеться про такі *добре відомі* заходи, як:

– складання бізнес-плану або державного бюджету;
– диверсифікацію вкладень;
– страхування і створення запасів;
– створення підрозділів ризик-менеджменту;
– розвиток системи оподаткування тощо.

Таким чином, принцип оптимізації соціальних ризиків не додає до методів традиційного управління економікою і соціальним розвитком чогось специфічного, окрім підвищеної уваги до таких негараздів, котрі при традиційному управлінні *можливо* недостатньо враховували.

Наприклад, література з ризик-менеджменту рекомендує банківським установам перестати кредитувати підприємства, що при своєму розширені будуть забруднювати навколишнє середовище. Але чи дослухаються до таких рекомендацій банки, викликає сумніви.

Що стосується диверсифікації економічної діяльності як засобу оптимізації ризику інвестування, то найбільш його практикують такі бізнес-інституції, як *холдинги*. На другому місці за масштабами диверсифікації стають підприємства-вкладники депозитів і банки як надавачі кредитів. Усі вони, безумовно, послуговуються теорією ризиків і практикою управління ними, одначе їх методи не становлять чогось принципово нового.

До стандартних рекомендацій додаємо таке.

Може бути не одно, а декілька оптимумів і, отже, декілька, нібито, рівнозначних рішень. У одних випадках прийняті рішення здатні зберегти або підвищити стійкість системи, в інших – зробити втрати меншими за можливі тощо. Одночасно можливі ситуації, коли жодне рішення не дасть результату, близького до бажаного.

У багатьох випадках для оптимізації соціальних ризиків потрібно створювати коаліції інституціональних «гравців»: корпорацій, банків, міст, регіонів, галузей

Не являється державним виданням

народного господарства, кола зацікавлених країн… Так, вже давно існують транснаціональні корпорації, Світовий банк, ООН, СОТ, НАТО, ЄС, інші міжнародні організації тощо. На практиці все це відомо, але тільки в останні десятиріччя ці дії були узагальнені ризикологією.

Коли йдеться про мінімізацію ризиків, мета і засіб ототожнюють. Оскільки йдеться про оптимізацію ризиків, з'являється потреба у вивченні цілей і засобів їх досягнення. Так, бізнес перед управлінням ризиками ставить одразу дві мети: особисте збагачення власників і стійкість бізнес-процесу. У літературі поширено багато визначень стійкості бізнесу [20, 21], але усі вони не підлягають формалізації, бо не виходять за межі інтуїції. Навпаки, в цій роботі використано формалізоване визначення. Отже, стійкість системи – це її властивість повертатися до попереднього стану після усунення збурюючого впливу. Сутність такого визначення полягає в наступному. Існують системи, в яких після невеликого і короткочасного зовнішнього поштовху спрацьовують механізми так званого *позитивного зворотного зв'язку*, що спричиняє прискорену руйнацію таких систем. Для досягнення стійкості потрібно утруднити зворотний зв'язок. Так наприклад, щоб підвищити стійкість колони, знижують її центр тяжіння, а щоб підвищити стійкість банківської установи, збільшують її капіталізацію тощо. Тобто для підвищення стійкості системи в плані ризик-менеджменту йдеться не про усунення усіх можливих і неможливих ризиків, но про протидію їх наслідкам.

Природна необхідність оптимізації випливає з наступного. Як вказувалось, ризики завжди стосуються негативних явищ. Одначе очікування можуть бути як негативними, так і позитивними, висловленими в негативній формі. Отже існують ризики втрати інвестицій (здоров'я, життя) і ризики недоотримання прибутку або недоотримання доходів (які можуть бути направлені на відновлення здоров'я і подовження життя) тощо. *Перший вид ризику співпадає з негативним очікування* (далі РНО)*, другий – з позитивним* (далі РПО). Нерідко мінімізація першого ризику (відмова від інвестування) призводить до максимізації другого (стагнація економіки і консервації застарілих соціальних відносин).

Наведемо такий приклад. На території підвищеної сейсмічності розташована родюча земля. Питання в тому, чи варто на ній вести сільське господарство. Землетрус завжди і в будь-якому сенсі явище негативне. Мінімізація ризику (точніше – його наслідків) означатиме, що на цій території взагалі не потрібно створювати поселення. Оптимізація ж означає, що будувати доцільно, одначе споруди повинні мати сейсмозахисну конструкцію і додатково треба передбачити кошти на усунення наслідків можливої катастрофи. З економічної точки зору потрібно порівняти підвищення витрат на будівництво і подолання наслідків з додатковим прибутком від оброблення особливо родючої землі. Наслідки можливих землетрусів, як і величина можливого прибутку, – поняття ймовірнісні. На перший погляд, здається, що мова йде про так званий термін окупності або «метод наведених витрат». Цей термін винайдений французами ще у 19 сторіччі і взятий на озброєння Радянським Союзом у 1958 році, що стало однією з причин економічного занепаду. Можливо і так. Одначе цей метод враховує в якості витрат тільки безпосередні інвестиції, а метод оптимізації соціальних ризиків пропонує додавати до цього витрати на усунення наслідків можливих негараздів і враховувати ймовірність змінних. (Обсяги останніх пропонують оцінювати як добуток ймовірності РНО на власне самі витрати). У цьому прикладі метод оптимізації ризиків полягає у додаванні до існуючих економічних методів ймовірнісної складової.

Только для чтения

(Зазначимо, між іншим, що ні метод розрахунку мінімуму наведених витрат, ані метод оцінки ризиковості не мають наукового обґрунтування ні в економічному, ані в соціальному плані. Їх оптимальність не доведена, одначе вони здаються, так би мовити, більш раціональними, ніж інші методи – теж необґрунтовані. Це недобре, але такий стан сучасної науки, яка оперує нестрогими визначеннями, але, тим не менш, задовольняє практику).

Отже не існує єдиного методу оптимізації соціальних ризиків. Практична перевага формалізованих методів (будь-яких) полягає в тому, що вони, при необхідності, дозволяють приймати однозначні рішення.

6.4. Організація соціального ризик-менеджменту в Україні

В Україні соціальний ризик-менеджмент має певну і доволі сталу інституційну організацію.

Будемо розділяти інституції на:

1) такі, що безпосередньо спрямовані на боротьбу з соціальними ризиками;

2) такі, де боротьба з ризиками становить одну із їх функціональних обов'язків;

3) такі, що борються з ризиками тому, що останні перешкоджають їх основній діяльності.

Далі дамо їх перелік. Функції цих інституцій випливають із їх назви.

1. *Інституції, що безпосередньо спрямовані на боротьбу з соціальними ризиками*:

Рада національної безпеки і оборони України;

Міністерство оборони України;

Державна служба надзвичайних ситуацій, що включає, зокрема, Державну пожежну охорону і Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту України (так звану «цивільну оборону») та багато ін.

2. *Інституції, де боротьба з ризиками становить одну із їх функціональних обов'язків*:

Департамент торгівельного захисту [внутрішнього та зовнішнього ринків] при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України;

Управління експертизи та аналізу розвитку техногенної, екологічної, ядерної безпеки та природокористування при Кабінеті міністрів України;

Постійна урядова комісія з питань техногенно екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

Державна служба з питань праці, котра включає службу гірничого нагляду, службу промислової безпеки, інспекцію з питань праці;

Управління праці та соціального захисту населення при місцевих державних адміністраціях та багато ін.

По тим напрямкам, по яким відсутні спеціалізовані структури з управління ризиками (або їх аналоги) діють моніторингові програми на кшталт «економічної безпеки», «фінансової безпеки», «екологічної безпеки», «продовольчої безпеки», «інформаційної безпеки» тощо. Зміст цих програм полягає у встановлені критичних норм, наближення до яких, з точки зору експертів, підвищує рівень ризикованості і тому потребує екстреного втручання держави.

3. *Інституції, що борються з ризиками тому що останні перешкоджають їх основній діяльності* – усі інші українські підприємства, органи і установи (державні, приватні, корпоративні та ін.). Тут в якості спеціалізованих служб запобігання ризикам виступають лабораторії з перевірки якості сировини і кінцевої продукції, а

Не являється первоисточником

також служби фізичної охорони, охорони праці, пожежної охорони, цивільної оборони і інформаційної безпеки. Інші питання ризиковості вирішуються в загальному порядку.

Зазначимо, що установи, що безпосередньо спрямовані на боротьбу з соціальними ризиками, додатково мають підрозділи з боротьбі із сторонніми ризиками, які перешкоджають їх основній діяльності на кшталт пожежної охорони і цивільної оборони.

Отже, в Україні функціонують інституції (державні, муніципальні, приватні) з усіх напрямків соціального ризик-менеджменту. Хоча їх діяльність має традиційне (законодавче) підґрунтя, але воно не завжди пов'язане із внутрішніми і міжнародними стандартами з ризик-менеджменту.

7. SWOT-аналіз результатів досліджень

Strengths. Показано реальний стан теорії управління соціальними ризиками, який виявився далеким від того, що рекламується в численних наукових працях, складених під егідою Світового банку і підтриманих армією ризик-менеджерів, зацікавлених у своїй роботі.

Weaknesses. Дане дослідження не передбачало інструментального і статистичного аналізу ефективності соціального ризик-менеджменту. Отже, реальний стан речей залишився невідомим.

(Що стосується окремо банківської сфери в Україні, його застосування виявилось провальним).

Opportunities. З боку вчених, що досліджують питання соціального ризик-менеджменту, можна чекати подальшого розвинення теорії в напрямках, запропонованих автором. А саме, вихід за межі вузькопрофесійних уявлень, формалізація існуючих знань, експертиза прийнятих рішень, цільова організація процесу управління.

З боку фахівців з питань соціального ризик-менеджменту можна розраховувати на поглиблене розуміння предмету їх занять.

Threats. Головною загрозою реалізації різноманітних ризиків є незадовільний соціально-економічний стан України, що спонукає владу згортати будь-які наукові дослідження, особливо фундаментальні.

8. Висновки

1. Виявлені та сформульовані основні риси об'єкту досліджень.

Отже, соціальний ризик-менеджмент визначений, як один з методів управління соціальною сферою, який передбачає:

1) вихід за межі вузькопрофесійних уявлень (наприклад, врахування ризиків погіршення здоров'я або ризиків атмосферних катаклізмів при ризик-менеджменті у сфері освіти тощо);

2) формалізацію існуючих знань (наприклад, розробка керівних посібників, у яких визначені перелік ризиків, заходів з їх оптимізації, правила прийняття однозначних рішень в невизначених умовах, порядок дій тощо);

3) експертизу прийнятих рішень на існування латентних ризиків з подальшим корегуванням самих рішень (наприклад, неприйняття закону про ринок ораної землі створює ризик державного дефолту, що залишилось поза увагою законодавців);

Только для чтения

4) цільову організацію процесу управління (наприклад, створення окремих підрозділів ризик-менеджменту в сферах звичайної діяльності або підготовку фахівців певного напрямку тощо).

2. З'ясовано, що в Україні функціонують інституції (державні, муніципальні, приватні) з усіх напрямків соціального ризик-менеджменту. Запропонована наступна класифікація установ:

1) такі, що безпосередньо спрямовані на боротьбу з соціальними ризиками;

2) такі, де боротьба з ризиками становить одну із їх функціональних обов'язків;

3) такі, що борються з ризиками тому, що останні перешкоджають їх основній діяльності.

References

1. Germaniya: sotsial'noe gosudarstvo ot Bismarka do Adenauera // Golos russkoyazychnoy Ameriki. 2014. URL: www.forumdaily.com/germaniya-socialnoe-gosudarstvo-ot-bismarka-do-adenauera/
2. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov. Polozhenie o Sotsial'nom Obespechenii trudyashhikhsya. RSFSR, 1918. URL: istmat.info/node/31921
3. ISO 31000-2009. Risk management. 2009. URL: http://www.amu.kz/fotos-news/vstrecha_rectora_so_stud_31_oct/ISO%2031000-2009.pdf
4. Felenchak Yu. B. Ryzyky demohrafichnykh vtrat rehionu: Abstract's PhD thesis. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen, 2010. URL: https://otherreferats.allbest.ru/economy/00577854_0.html
5. Shaporenko O. I. Ekonomiko-ekolohichni ryzyky: vyznachennia,otsinka, menedzhment i pryntsypy // Vcheni zapysky universytetu KROK. 2014. Vol. 35. P. 182–189.
6. Maievska N. V. Ekolohichni ryzyky v systemi derzhavnoho rehuliuvannia ekonomikoiu. 2008. URL: http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Economics/27576.doc.htm
7. Ponomarenko Ye. H. Strakhuvannia ekolohichnykh ryzykiv. Kharkiv: KhNUMH, 2016. 28 p. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/33759798.pdf
8. Nadraha V. I. Sotsialni ryzyky v trudovii sferi: Thesis of Doctor Economic Sciences. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen, 2015. 471 p.
9. Pashkov V. Riziki zaprovadzhennya reform u sferi okhoroni zdorov'ya // Ezhenedel'nik Aptekea. 2010. Vol. 45 (766). URL: https://www.apteka.ua/article/61844
10. Shelpiakova T. V. Strakhuvannia yak sposib upravlinnia ryzykamy vsferi okhorony zdorovia // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2015. Vol. 2. P. 222–225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_55
11. Kaleniuk I., Kuklin O. Ryzyk-menedzhment u systemi vyshchoi osvity Ukrainy // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2015. Vol. 5 (170). P. 23–28.
12. Ivashko O. Finansova bezpeka Ukrainy v umovakh kryzovykh yavyshch v ekonomitsi // Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. 2015. Vol. 2. P. 61–66.
13. Yarova L. «Sotsialnyi menedzhment» ta «sotsialna derzhava» u tradytsii yevropeiskoi teorii ta praktyky // Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. 2013. Vol. 2. P. 36–40. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/7601/1/06_yar.pdf

Не является первоисточником

14. Nadraha V. I. Sotsialnyi zakhyst v systemi minimizatsii sotsialnykh ryzykiv // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. 2014. Vol. 2. P. 99–103. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77145/19-Nadraga.pdf?sequence=1

15. Mykhailovska I. M., Nelipovych O. V. Systema sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: Sutnist, osnovni skladovi ta napriamky vdoskonalennia // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. 2011. Vol. 4, No. 6. P. 255–260. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_4/255-260.pdf

16. Kart A. M. Risk-menedzhment v sisteme obespecheniya ekonomicheskoy ustoychivosti kompaniy: Thesis of Doctor Economic Sciences. Moscow, 2014. 165 p. URL: http://old.fa.ru/dep/ods/autorefs/Dissertations/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%90.%D0%9C.%20(11.02.2015)%20f84bd8bf17db9ce3dc67584475368496.pdf

17. Kryukova O. G. Risk prevention as a condition of a company stable development // Effective Crisis Management. 2014. No. 3. P. 74–78. doi:10.17747/2078-8886-2011-3-74-78

18. Standarty upravleniya riskami v finansovykh uchrezhdeniyakh. Moscow: IFC, 2012. 60 p. URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/675390804c9ef4c697bbd7f81ee631cc/ECACR-RiskGovernanceStandards-RU.pdf?MOD=AJPERES

19. Risk Management Guidelines Companion to AS/NZS 4360:2004. Wellington, 2005. 120 p. URL: bch.cbd.int/database/attachment/?id=12285

20. Lan K. Y. The Structure of Social Risks in Korea: Are Social Risks Democratic or Hierarchical? // Discourse 201. 2011. Vol. 14, No. 3. P. 57–88. doi:10.17789/discou.2011.14.3.003

Li, Q. Risks of Human Resource Management Outsourcing in Enterprises and the Precautions: proceedings // DEStech Transactions on Social Science, Education and Human Science. 2017. P. 519–523. doi:10.12783/dtssehs/icss2016/9010

Только для чтения